

anderen Jan Toorop en Mari Andriessen. In achtereenvolgende hoofdstukken worden de inrichting van de kathedraal en de gebruikte symboliek besproken aan de hand van de verschillende gehanteerde technieken, van beeldhouwkunst tot textiel en van glas in lood tot wandschilderingen. Duidelijk blijkt dat deze kerk een klerikale kathedraal is, aangezien de clerus (de bisschop, de vicaris-generaal, de plebaan of de liturgische commissie) besliste hoe de kathedraal eruit moest zien, welke heiligen er een plaats zouden krijgen en hoe zij moest worden ingericht. Dat confrontaties tussen deze klerikale eisen enerzijds en artistieke mogelijkheden en ambities anderzijds niet konden uitblijven, blijkt uit deze hoofdstukken overduidelijk. Tevens valt door de jaren heen een verschuiving waar te nemen van symbolische kunst naar werken waarbij de religieuze thematiek persoonlijker is uitgewerkt. Aan de hand van ontwerptekeningen en diverse foto's van de huidige inrichting van de kathedraal worden de verschillende aspecten van haar inrichting op overzichtelijke wijze beschreven. Bovendien is een lijst van kunstenaars en hun werk opgenomen in dit naslagwerk. Het boek wordt gecompliceerd door een notenapparaat, een uitgebreid register, een overzicht van de gebruikte literatuur en een verklarende woordenlijst.

Het moge duidelijk zijn dat de auteurs gerekend mogen worden tot de schare bewonderaars die de nieuwe Sint-Bavokathedraal ongetwijfeld kent, getuige hun oproep om de woorden van de architect Joseph Cuypers uit 1906 ter harte te nemen: 'Die er meer van wenscht te weten, hij ga zelf zien'. Dit doet echter niets af aan het feit dat de drie auteurs een zeer lezenswaardig boek hebben afgeleverd over één van de weinige relatief jonge Nederlandse kathedralen die niet ten onder zijn gegaan aan de voortgaande secularisatie en aan talloze interne katholieke veranderingen.

Harriët Koelewijn

K. Sluyterman, e. a., *Het coöperatieve alternatief. Honderd jaar Rabobank 1898-1998* (Den Haag: Sdu uitgevers, 1998, 408 blz., f69,50, ISBN 90 12 08529 2).

De voornaamste boodschap — maar wellicht ook hypothese — van dit prachtig geïllustreerde boek is dat de Rabobank een bijzondere bank is, geheel anders dan andere banken. De onderhavige geschiedenis, uitgegeven ter gelegenheid van haar eeuwfeest, zou aan deze veronderstelling steun moeten geven. De geschiedenis van deze coöperatieve bank staat hier geboekstaafd in vijf chronologisch opgezette hoofdstukken, die elk een markant tijdvak beschrijven. Deze zijn symmetrisch gegroepeerd rond hoofdstuk 3, waarin de fusie van 1972 nauwgezet wordt beschreven. Het jaar 1972 is niet alleen scharnierpunt in deze bankgeschiedenis over 100 jaren, maar bovenal *l'année suprême* daarin.

Op 1 december 1972 werd de fusie tussen Raiffeisenbank — met de centrale bank in Utrecht — en Boerenleenbank — met de centrale bank in Eindhoven — een onomkeerbaar feit. Beide coöperatieve banken waren toen 75 jaar en vingden met hun samengaan een nieuwe fase in hun bestaan aan. De roepnaam werd Rabobank, omdat de officiële naam — Coöperatieve Centrale Raiffeisen-Boerenleenbank — te lang en omslachtig was voor dagelijks gebruik. Bovendien bleek de korte welluidende naam goed te vallen bij het publiek. Het jaar 1972 was daarmee niet alleen een afsluiting van 75 jaar bankieren ten plattelande, maar ook het begin van de uitdaging om van twee banken één bank met aanzien te maken. Dat dit gelukt is, belichaamt het verschijnen van het onderhavige boek, maar bovenal de lotgevallen sinds de fusie, verhaald in de laatste twee hoofdstukken. De eerste twee hoofdstukken schetsen een beeld van de groei naar de fusie van 1972.

Anders dan de halverwege de jaren zestig door fusies gevormde Amro-bank en ABN waren de coöperatieve banken geen hiërarchisch geleide instellingen, maar samenwerkingsverbanden met aan de top de beide dienstverlenende centrales van Utrecht en Eindhoven. Tussen het neutrale Utrecht en het katholieke Eindhoven bestonden naast organisatorische, ideologische en religieuze verschillen, die in het verzuilde Nederland tot ongeveer 1960 samenwerking in de weg stonden. Deze weerstanden werden overwonnen, begunstigd door het ontzuilingsproces dat in de jaren zestig doorzette en zakelijke overwegingen tot behoud van positie. Deze waren toenemende concurrentie, stijgende kosten, bedreiging van het marktaandeel en de noodzaak van schaalvergroting om aan deze economische invloeden het hoofd te bieden. Ook persoonlijkheden, in het bijzonder de Utrechtse en Eindhovense bestuursvoorzitters Verhage en Mertens en de invloedrijke directeur Van Campen (Eindhoven) speelden een grote rol, waarbij de laatste persoonlijke ambitie opzij zette voor het zakelijk belang van samengaan van beide organisaties. De schrijvers van deze geschiedschrijving hebben door op dit soort persoonlijke details soms het volle licht te laten schijnen, de levendigheid van het boek, dat noodzakelijkerwijs ook veel droge bancaire stof vermeldt, plezierig vergroot. Belangrijker nog is dat dit persoonlijk detail de hypothese ontkracht van sommige economen dat bij bedrijf venfusies het streven naar persoonlijke macht van bestuurders vaak gewichtiger is dan economisch gewin voor het bedrijf.

Na 1973 verliep de samensmelting onverwacht voorspoedig. Het marktaandeel in de agrarische sector bleef met ongeveer 90% dominant. Toch nam het relatieve belang van de kredietverlening buiten de eigen kring toe. Ook midden- en kleinbedrijf, traditioneel vooral het werkkerrein van de Nederlandse Middenstandsbank—na fusie met de Postbank in 1989 en verzekeraar Nationale Nederlanden in 1990 opgegaan in ING—werd een nieuwe groeimarkt. Er doemden echter ook donkere wolken op: het spaargeld als traditionele bron van middelen liep terug en het dienstenpakket bleef achter bij de concurrentie. De Rabo ging dan ook op het overnamepad. Ze verwierf verzekeraar Interpolis en beleggingsconcern Robeco, die beide ook op coöperatieve grondslag waren gevestigd, om aldus de dienstverlening te vergroten maar zich eveneens minder te onderscheiden van de algemene banken. Ook het buitenlands bedrijf kreeg aandacht als nieuwe activiteit. Het onderscheid met de gewone banken vervaagde allengs, zo leert vooral het laatste, niet geheel aan preken voor eigen parochie ontsnapte, hoofdstuk. Toch bleef de coöperatieve gedachte en op afstand de ideële doelstelling van Raiffeisen voortleven in eigentijdse gedaante. Deze geschiedschrijving werpt hierop het volle licht, zonder de moeizame groei naar volwaardige bank ook in illustratiemateriaal te onderbelichten.

M. M. G. Fase

H. A. M. Snelders, *De geschiedenis van de scheikunde in Nederland, II, De ontwikkeling van chemie en chemische technologie, 1900-1950* (Delft: Delft university press, 1997, xii + 259 blz., f69,50, ISBN 90 407 1500 9).

Het schrijven van een overzichtswerk op het gebied van de wetenschapsgeschiedenis van de twintigste eeuw is een hachelijke zaak. In voorgaande eeuwen bleef wetenschap een zaak van enkelingen en was daardoor te overzien. Zij werd in het algemeen gedomineerd door duidelijk aanwijsbare personen en gedachten. In de twintigste eeuw wordt de wetenschap gekenmerkt door schaalvergroting en specialisering. Zij valt uiteen in steeds meer deelgebieden. Specialismen groeien uit tot volwaardige disciplines die zelf weer opsplitsen in deelgebieden. Deze tendens wordt uitstekend geïllustreerd in het tweede deel van Snelders' geschiedenis van de scheikunde in Nederland. Deel een, dat de periode tot 1900 behandelde, besloeg nog een periode